

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ ПРОЛЕТАРІАТ, АБО ЧИ МОЖЛИВО «ВИТЯГНУТИ СЕБЕ ЗА КОСИЧКУ»?

У статті розглянуто роль викладача в освітньому процесі. Здійснено ретроспективний аналіз діяльності викладача залежно від історичного типу суспільства.

В статье рассматривается роль преподавателя в современном образовательном процессе. Осуществлен ретроспективный анализ деятельности преподавателя в зависимости от исторического типа общества.

In the article the role of teacher is considered in an educational process. The retrospective analysis of activity of teacher is carried out depending on the historical type of society.

Ключові слова: інтелектуальна праця, творча інтелектуальна праця, фізична праця, соціалізація, відчуження, вища освіта, творчість.

З точки зору філософії освіти, соціології та педагогіки вища освіта є, перш за все, соціальним інститутом. Це означає, що основною функцією будь-якої освіти – це соціалізація.

Соціалізацією називають процес породження соціально значущих якостей, освоєння певної соціальної ролі. В освітньому процесі завжди є два активні суб'єкти: той, хто формує і формулює нові смисли, – викладач, і той, хто є реципієнтом цих смислів, – студент.

Роль викладача у процесі соціалізації студентів важко переоцінити, але усю його діяльність можна звести до двох складових:

1) викладач як інтелектуал і творець – формулює нові смисли, норми і цінності, або ж адаптує уже існуючі відповідно до потреб суспільства;

2) викладач є лише інтелектуалом – своєрідним транслятором уже сформованих соціально-культурних норм і цінностей, які можна застосувати в конкретних умовах для досягнення конкретних цілей, у тому числі й для підвищення якості життя.

Різниця між творчою інтелектуальною працею і нетворчою інтелектуальною величезна, як і відмінність в їх оплаті. Аналіз процесів, які призвели до перетворення творчої інтелектуальної праці на нетворчу інтелектуальну, і є метою нашої статті.

Освіта, як і будь-який соціальний інститут, тісно пов'язана з розвитком суспільства і відображає його потреби на кожному етапі розвитку. Понадте, у цій розвідці ми, вслід за Е.Калюжиною, екстраполюємо характерні риси історичного типу суспільства на соціальний інститут освіти, що існує в ньому на певному етапі розвитку [2, с.147]. «Унікальність освіти в сільськогосподарському суспільстві, – вважає Е.Калюжина, – обумовлюється традицією учнівства» [2, с.148]. Тобто стосунки «учитель – учень» будувалися за типом «майстер – підмайстер». Мається на увазі, що учитель передавав свої знання, викладені з суб'єктивних позицій.

Оволодівши запропонованим обсягом знань, учень міг створювати власні теорії, часом навіть критикувати вчителя. Прикладом такої освіти служать і античні школи стародавнього світу, і середньовічні університети. Знання

передаються усно і сприймаються аудіально.

Книгодрукування призвело до того, що, за влучним коментарем М. Маклюєна [3], соціальна пам'ять виносить «назовні», на зовнішні носії – книги. Тобто освіта з аудіальної переходить на візуальну, стає доступнішою.

Візуалізація соціальної пам'яті в книгах, а, пізніше, і в ЗМІ призводить до стандартизації освіти. У середньовічних університетах знання у рамках однієї і тієї ж дисципліни могли суттєво відрізнятись. Студенти слухали не стільки предмет, скільки лектора, його авторський курс.

В індустріальному ж суспільстві знання, програми, підручники, послідовність і тривалість навчання стандартизовані в межах певного навчального закладу. Тобто, викладач перестає бути центральною фігурою в освіті, відтепер він мусить пристосовуватися, у його компетенції залишається лише вибір сфери науки, усе інше визначається певним навчальним закладом. Тобто викладач, залишаючись творцем знань у певній науковій сфері (і в цьому він є незамінним), наймається суспільством для створення нових смислів, норм і цінностей або ж адаптації уже існуючих відповідно до потреб суспільства. При тому, що відбулася стандартизація процесу освіти, стандартизації оплати викладачеві за його творчий інтелектуальний труд не відбулося. Творчу інтелектуальну працю оцінити подібно до фізичної праці неможливо, а тому викладач, як і будь-який інший суб'єкт творчої інтелектуальної праці, отримує не оплату за свої труди, а винагороду.

Але в постіндустріальну епоху усе змінюється. Соціальна пам'ять людства винесена в Інтернет і стає загальнодоступною. На перший план виходять не знання (бо вони постійно збільшуються в геометричній прогресії), а методи оволодіння та застосування знань, що дозволяє отримати доступ до більш ефективних засобів виробництва й отримати більший дохід. Де ж місце в цій системі для творчої інтелектуальної праці?

На думку Маркузе, сучасне суспільство є тоталітарним у тому розумінні, що воно здійснює нетерористичне економічне координування своїх елементів. Здійснюється успішне придушення тих потреб, які наполягають на визволенні, при підтримці репресивної функції суспільства споживання [4]. Відбувається формування масових стандартних неістинних потреб. Інтелектуал, як і інші, маючи потребу в самозбереженні – первинному мотиві людської поведінки, яке реалізовується в соціумі [1], вимушений прийняти той стиль життя, що коріниться у притаманній даному суспільству системі виробництва і розподілу.

Людина потрапляє в сучасне рабство – рабство розвинутої індустріальної цивілізації, бо рабство задається не мірою покірності і не важкістю праці, а статусом буття як простого інструмента [4, с. 732].

Місія викладача як інтелектуала-творця стає соціально незатребуваною. Викладач, виконуючи соціальне замовлення, займається не формуванням, а форматуванням особистості, що передбачає передачу певного набору компетенцій студенту.

Викладач стає засобом передачі готових смислів, які студент не здатен блокувати, а тому некритично споживає, автоматично переймаючи патерни

соціальної поведінки.

Навчальний заклад, у свою чергу, перетворюється на фабрику компетенцій. Причому, ці компетенції продукує не навчальний заклад – вони насаджуються «зверху».

Таким чином, характер діяльності викладача змінюється кардинальним чином: відбувається відчуження від творчості, як наслідок зміни в соціальному замовленні, й інтелектуали-творці перетворюються на інтелектуальних пролетаріїв-«гаєчників» – незначний і легкозамінний елемент промислової системи із фіксованою зарплатнею.

Але завжди залишається запитання: хто творитиме нові смисли? Очевидним є те, що потреба в інтелектуалах-творцях не зникає. Понадте, в нормальних суспільствах вона є нагальною і дуже високооплачуваною.

Творчість і її результати є необхідними для соціуму. Але, перш за все, творчість незамінна для самого інтелектуала, адже вона є іманентною сутністю розвинутого мозку, мислення.

Таким чином, інтелектуал, відчужений від творчості, стає відчуженим від самого себе.

Як говорить М.Бердяєв, «творчість є порятунком». Істинно самоактуалізуватись людина може тільки через творчість. Творчість – це дуже широке поняття, яке пов'язане не з якимись кінцевими результатами, а, насамперед, з самою людиною, з її ставленням до себе, до інших, до буття.

Необхідною умовою творчості є свобода. Згадаймо Біблію – Бог творить світ у акті абсолютної свободи. Свобода – це перемога над відчуженням від самого себе, від своїх справжніх потреб. Внутрішнє відчуття свободи стає причиною і спонукую до творчості, що, у свою чергу, і є тією косичкою, за яку має шанс витягнути себе інтелектуал, як колись це зробив незабутній барон Мюнхаузен.

Список використаних джерел:

1. «Бегство от свободы» // История философии: Энциклопедия. / Редкол.: А. А. Грицанов (составитель и главный науч. ред.), Т. Г. Румянцева, М. А. Можейко. – Мн.: Интерпрессервис; Книжный Дом, 2002. – С. 90
2. Калюжина Е. В. «Три волны» истории социокультурного института высшего образования // Философия образования. – 2010. – № 02 (31) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.phil-ed.ru/Content/2_31_2010/JOURNAL_2_31_2010.pdf. – Назва з домашньої сторінки Інтернету.
3. Маклюэн М. Галактика Гутенберга. Становление человека печатающего / пер. И. О. Тюриной. – М. : Акад. Проект; Мир, 2005. – 495 с.
4. «Одномерный человек. Исследование идеологии Развитого Индустриального общества» // История философии: Энциклопедия. / Редкол.: А. А. Грицанов (составитель и главный науч. ред.), Т. Г. Румянцева, М. А. Можейко. – Мн.: Интерпрессервис; Книжный Дом, 2002. – С. 732 – 733.
5. «Творческая эволюция» // История философии: Энциклопедия. / Редкол.: А. А. Грицанов (составитель и главный науч. ред.), Т. Г. Румянцева, М. А. Можейко. – Мн.: Интерпрессервис; Книжный Дом, 2002. – С. 1062 – 1065.